

TURLI YOSHDAGI AYOLLARNING O'Z-O'ZINI BAHOLASHIGA IJTIMOY- PSIXOLOGIK OMILLAR TA'SIRI

Abdullayeva Nilufar

Qo'qon davlat universiteti Psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20772557>

Annotatsiya

Ushbu maqolada turli yosh guruhlaridagi ayollar (o'smirlar, yosh kattalar, o'rta yosh, keksa yosh) o'z-o'zini baholashiga ijtimoiy-psixologik omillarning differensial ta'siri o'rganilgan. Har bir yosh davrida ustuvor bo'lgan omillar aniqlangan va yosh xususiyatlariga mos psixoprofilaktik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yosh xususiyatlari, o'z-o'zini baholash, o'smirlik, yosh kattalar, o'rta yosh, keksa yosh, gender farqlar.

Аннотация

В данной статье исследовано дифференцированное влияние социально-психологических факторов на самооценку женщин различных возрастных групп (подростковый возраст, молодая зрелость, средний возраст, пожилой возраст). Выявлены факторы, являющиеся приоритетными на каждом возрастном этапе, а также разработаны психопрофилактические рекомендации с учётом возрастных особенностей.

Ключевые слова

возрастные особенности, самооценка, подростковый возраст, молодая зрелость, средний возраст, пожилой возраст, гендерные различия.

Abstract

This article examines the differential influence of socio-psychological factors on the self-esteem of women from different age groups (adolescence, young adulthood, middle adulthood, and old age). The study identifies the dominant factors characteristic of each age stage and develops psychoprophylactic recommendations adapted to age-related characteristics.

Keywords

age characteristics, self-esteem, adolescence, young adulthood, middle adulthood, old age, gender differences.

KIRISH

O'z-o'zini baholash statik ko'rsatkich emas — u hayot davomida o'zgarib boradi. Turli yosh bosqichlarida ayollar o'z-o'zini baholashiga ta'sir etuvchi omillar ham o'zgaradi. O'smirlik davrida tengdoshlar baholashi hal qiluvchi ahamiyat kasb etsa, o'rta yoshda kasbiy maqom va oilaviy rol muhimroq bo'ladi. Bu yosh-spetsifik farqlarni bilish psixologik yordamning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

YOSH DAVRLARI BO'YICHA TAHLIL

1. O'smirlik davri (13-17 yosh)

O'smirlik davrida ayol bolalarda o'z-o'zini baholash keskin o'zgarishlarga uchrashi kuzatiladi. Bu davrda jismoniy ko'rinishga bo'lgan qoniqdirmaslik o'z-o'zini baholashning eng kuchli negativ prediktori hisoblanadi ($r=-0,74$; $p<0,001$). Tengdoshlar guruhining qabul qilishi yoki rad etishi o'z-o'zini baholash dinamikasini belgilovchi asosiy ijtimoiy omildir.

Tadqiqotimizda o'smir qizlarning 68% tengdoshlari tomonidan ijtimoiy qabul qilinish darajasini o'z-o'zini baholashning mezoniga qo'yishi aniqlandi.

2. Yosh kattalar davri (18-35 yosh)

Yosh kattalar davrida ayollarning o'z-o'zini baholashida kasbiy muvaffaqiyat va oilaviy holat ustuvor ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda aniqlangan muhim xulosa: nikoh o'z-o'zini baholashga ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Munosabatlar sifati yuqori bo'lgan ayollarda o'z-o'zini baholash ko'rsatkichlari boshqa holatlarga qaraganda 2,4 barobar yuqori. Biroq muammoli nikohda bo'lgan ayollarda yolg'iz ayollarnikiga nisbatan o'z-o'zini baholash pastroq ekanligi aniqlandi.

3. O'rta yosh (36-55 yosh)

O'rta yosh ayollar uchun kasbiy taniqlilik, ijtimoiy ta'sir doirasi va farzandlar tarbiyasidagi muvaffaqiyat o'z-o'zini baholashning asosiy omillaridir. Bu davrda «bo'sh uy» (empty nest) sindromi — farzandlarning uydan ketishi — o'z-o'zini baholashni sezilarli pasaytirishi mumkin ($F=8,32$; $p<0,001$). O'z-o'zini baholash bu davrda o'smirlik davriga nisbatan ancha barqarorroq bo'lib, ijtimoiy ta'sirlarga chidamliligi yuqoriroq.

4. Keksa yosh (56 yosh va undan katta)

Keksa yoshdagi ayollarda o'z-o'zini baholash ijtimoiy aloqalarning saqlanishi, sog'liq holati va hayotning mazmunlilikini baholash bilan chambarchas bog'liq. Ushbu davrda o'z-o'zini baholash ikkita yo'nalishda rivojlanishi mumkin: to'plangan tajriba va donolik asosida yuksalish (ego-integrity bo'yicha Erikson, 1950) yoki ijtimoiy rollardan mahrum bo'lish natijasida pasayish. Tadqiqotimizda faol ijtimoiy hayot kechiruvchi keksa ayollarda o'z-o'zini baholash ko'rsatkichlari passiv hayot kechiruvchilarga qaraganda 1,8 barobar yuqori ekanligi aniqlandi.

YOSH DAVRLARI QIYOSIY TAHLILI

Dispersiya tahlili (one-way ANOVA) natijalari: yosh guruhlar o'rtasida o'z-o'zini baholash ko'rsatkichlari bo'yicha statistik jihatdan sezilarli farqlar aniqlandi ($F(3,276)=12,84$; $p<0,001$; $\eta^2=0,12$). Post-hoc Tukey tahlili o'smirlar ($M=3,21$; $SD=0,87$) va yosh kattalar ($M=3,68$; $SD=0,79$) o'rtasidagi farq, shuningdek o'smirlar va o'rta yoshlilar ($M=3,74$; $SD=0,72$) o'rtasidagi farqning statistik jihatdan muhim ekanligini ko'rsatdi ($p<0,01$).

Ijtimoiy-psixologik omillarning har bir yosh davrida ustuvorligi quyidagicha belgilandi: o'smirlik — tengdoshlar baholashi va jismoniy ko'rinish (58% dispersiya); yosh kattalar — kasbiy muvaffaqiyat va munosabatlar sifati (51%); o'rta yosh — ijtimoiy tan olinish va farzandlar muvaffaqiyati (47%); keksa yosh — ijtimoiy aloqalar va salomatlik (53%).

XULOSALAR VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar chiqarildi: birinchidan, ayollarning o'z-o'zini baholashiga ta'sir etuvchi omillar yosh davriga qarab o'zgarib boradi; ikkinchidan, o'smirlik davri o'z-o'zini baholash rivojlanishidagi eng senzitiv davr sifatida alohida e'tibor talab etadi; uchinchidan, yosh-spetsifik psixologik yordamni ishlab chiqishda ushbu farqlarni hisobga olish zarur.

Amaliy tavsiyalar: o'smirlar uchun — media savodxonligi va tengdoshlar munosabatlari treninglari; yosh kattalar uchun — kasbiy o'z-samaradorligini rivojlantirish dasturlari; o'rta yoshlilar uchun — hayot davomiyligini ta'minlovchi maqsad belgilash koachingi; keksa yoshlilar uchun — ijtimoiy faollik va hayotiy hikoya (narrative) texnikalarini qo'llash.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Erikson E.H. Childhood and Society. — New York: Norton, 1950. — 397 p.
2. Orth U., Robins R.W., Widaman K.F. Life-span development of self-esteem and its effects on important life outcomes // Journal of Personality and Social Psychology. — 2012. — Vol. 102(6). — P. 1271–1288.
3. Trzesniewski K.H., Donnellan M.B., Robins R.W. Stability of self-esteem across the life span // Journal of Personality and Social Psychology. — 2003. — Vol. 84(1). — P. 205–220.
4. Twenge J.M., Crocker J. Race and self-esteem: Meta-analyses comparing Whites, Blacks, Hispanics, Asians, and American Indians // Psychological Bulletin. — 2002. — Vol. 128. — P. 371–408.
5. Seidah A., Bouffard T., Vezeau C. Perceptions of self and peers as predictors of school achievement // British Journal of Educational Psychology. — 2004. — Vol. 74. — P. 505–518.
6. Hasanova N.R. Turli yoshdagi ayollarda o'z-o'zini baholashning o'ziga xos xususiyatlari // O'zbekiston psixologiya jurnali. — 2022. — №1. — B. 21–30.
7. Toshmatova G.B. Keksa yoshdagi ayollar o'z-o'zini baholashining ijtimoiy determinantlari // Gerontopsixologiya: muammolar va istiqbollar. — Toshkent, 2021. — B. 88–97.